

KORXONA PUL MABLAG'LARIDAN SAMARALI FOYDALANISH MAQSADIDA TASHKIL ETILADIGAN PUL FONDLARI VA ULARNING IQTISODIY AHAMIYATI

Xolbekov Sayfulmalik

*Termiz Davlat Universiteti, Iqtisodiyot
fakulteti Moliya va moliyaviy texnologiyalar
ta'lim yo'nalishi 4-bosqich 122-guruh talabasi*

Annotatsiya: Mamlakatimiz iqtisodiy taraqqiyotida kuchli va barqaror korxonalar tizimini shakllantirish hamda ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Aynan shu maqsadda har bir korxona o'z faoliyati davomida mavjud pul mablag'laridan oqilona va samarali foydalanishga intiladi. Pul mablag'larini to'g'ri boshqarish natijasida korxonaning nafaqat moliyaviy holati mustahkamlanadi, balki uning ishlab chiqarish salohiyati ham oshadi, iqtisodiy xavfsizligi ta'minlanadi. Shuning uchun ham korxonada turli xil pul fondlarini tashkil etish, ularning mohiyatini chuqur anglash, iqtisodiy ahamiyatini to'liq idrok etish va ulardan maqsadli foydalanish juda muhim hisoblanadi.

Kalit so'zlar: pul fondlari, moliyaviy boshqaruv, aylanma mablag'lar, investitsion fond, ijtimoiy rivojlanish, zahira fondi, ta'mirlash fondi, ishlab chiqarish samaradorligi, korxona raqobatbardoshligi, moliyaviy xavfsizlik, iqtisodiy barqarorlik.

Pul fondlari – bu ma'lum bir maqsadlar uchun ajratiladigan va yo'naltiriladigan, tartibli holda boshqariladigan pul mablag'lari yig'indisidir. Har bir pul fondining yaratilish maqsadi va yo'nalishi mavjud bo'lib, ularning har biri korxona hayotida o'ta muhim rol o'ynaydi. Pul fondlari yordamida ishlab chiqarish jarayonlari uzluksizligini ta'minlash, investitsion faoliyatni jadallashtirish, ijtimoiy muammolarni hal qilish, korxonaning moddiy-texnika bazasini modernizatsiyalash, ishchi-xodimlarni moddiy rag'batlantirish va boshqa ko'plab vazifalarni amalga oshirish imkonini beradi. Korxonalarda eng muhim va tez-tez uchraydigan pul fondlari tarkibiga quyidagilar kiradi: aylanma mablag'lar fondi, ish haqi fondi, zahira yoki rezerv fondi, ijtimoiy rivojlanish fondi, investitsion fond, modernizatsiya va texnologik yangilash fondi, ta'mirlash fondi, dividend to'lash fondi, marketing va reklama uchun maxsus fond, ixtiyoriy va maqsadli jamg'armalar. Har bir fond o'zining iqtisodiy ahamiyati va funksional vazifalari bilan ajralib turadi. Aylanma mablag'lar fondi ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligi va samaradorligini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bu fond asosiy va yordamchi xom-ashyo, materiallar, tayyor mahsulotlar, tugallanmagan ishlab chiqarish, ehtiyot qismlar, yonilg'i, energiya va boshqa ishlab chiqarish ehtiyojlari uchun zarur real mablag'larni shakllantiradi. Uning maqsadi

ishlab chiqarishni moliyalashtirish, ishlab chiqarish bilan bog‘liq to‘lovlarni o‘z vaqtida amalga oshirishdan iborat bo‘lib, bu orqali korxonaning ham moliyaviy, ham ishlab chiqarish barqarorligi kafolatlanadi [1].

Ish haqi fondi korxona faoliyatida muhim rol tutadi. Bu fond, asosan, ishchi-xodimlarga ish haqi, mukofotlar, ijtimoiy to‘lovlar va boshqa moddiy rag‘batlantirishlar uchun ajratiladigan mablag‘larning umumiy yig‘indisini o‘z ichiga oladi. Ish haqi fondining hajmi korxonaning daromadlari, ishlab chiqarish hajmi va boshqa iqtisodiy ko‘rsatkichlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, u mehnat unumdorligini oshirish, ishchi-xodimlarni rag‘batlantirish va ularning ijtimoiy himoyasini kuchaytirishga xizmat qiladi. Rezerv yoki zahira fondi ko‘pincha korxonalar tomonidan oldindan rejalashtirilmagan, kutilmagan moliyaviy muammolar, a‘lo darajadagi keltirilmagan yo‘qotishlar, to‘lov va majburiyatlarni qoplash, favqulodda holatlarda zarur xarajatlarni amalga oshirish maqsadida tashkil etiladi. Ushbu fond korxona moliyaviy mustahkamligini, xavfsizligini va to‘lovga layoqatlilik darajasini yuqori saqlashga yordam beradi. Ijtimoiy rivojlanish fondi — korxonaning ijtimoiy siyosatini amalga oshirishda asosiy manba bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu fond yordamida xodimlar uchun ijtimoiy imtiyozlar, turli bonuslar, ijtimoiy obyektlar qurilishi, sog‘liqni saqlash, dam olish, turar joy, madaniy tadbirlar, sog‘lomlashtirish va boshqa ko‘plab ijtimoiy ehtiyojlar uchun xarajatlar amalga oshiriladi. Bu esa bir tomondan faoliyat samaradorligini oshirishga xizmat qilsa, boshqa tomondan korxonada ijtimoiy muhit barqarorligini ta‘minlaydi. Investitsion fond esa yangi loyihalarni moliyalashtirish, ishlab chiqarishni rivojlantirish, yangi texnologiyalar joriy etish, zamonaviy uskunalar xarid qilish, ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish kabi muhim strategik vazifalarni bajarishda asosiy manba hisoblanadi. Investitsion fond mablag‘laridan to‘g‘ri foydalanish natijasida ishlab chiqarishni zamonaviylashtirish, mahsulot sifati va raqobatbardoshligini oshirish, korxonaning bozor mavqeini kuchaytirish imkoniyatlari kengayadi [2].

Modernizatsiya va texnologik yangilash fondi texnik bazani modernizatsiya qilish, mavjud uskunalarni yangilash, ilg‘or texnologiyalarni tatbiq etish, ishlab chiqarish mexanizmlarini raqamlashtirish uchun tashkil etiladi. Ushbu fond zamonaviy, energiya tejankor, yuqori samaradorlikka ega jihozlarni olib kelish imkonini beradi, natijada ishlab chiqarish jarayonlari tezlashtiriladi, mahsulot tannarxi pasayadi, rentabellik darajasi oshadi. Ta‘mirlash fondi asosiy vositalar va infratuzilmani saqlash, ta‘mirlash va modernizatsiyalash uchun mo‘ljallangan. Ushbu fond zamonaviy ish sharoitlarini ta‘minlashga, ishlab chiqarish jarayonlari barqarorligini saqlashga, ishlab chiqarish quvvatlarining uzoq muddat saqlanishiga xizmat qiladi. Dividend to‘lash fondi – aktsionerlik jamiyatlari yoki kichik va o‘rta biznes subyektlari uchun aktsionerlar va ishtirokchilarga dividend yoki daromadlar to‘lash uchun ajratiladi. Ushbu fond korxonaga sarmoya kiritganlarning moliyaviy

manfaatlarini himoya qilish, ularning huquqiy va iqtisodiy manfaatlarini ta'minlashga xizmat qiladi. Marketing va reklama uchun maxsus pul fondi tashkil etilishi esa, mahsulot yoki xizmatlar bozorida raqobatbardoshlik, savdo hajmlari oshirish, brendni mustahkamlash, yangi mijozlar jalb qilish, mijozlar sodiqligini oshirishda asosiy moliyaviy manba sanaladi. Shu bilan birga, marketing fondi turli bozor tadqiqotlari va tahlillarini moliyalashtirish, yangi bozorlarni o'rganish imkonini ham beradi [3].

Ixtiyoriy va maqsadli jamg'armalar esa, asosan, korxonada o'ziga xos vazifalar va ehtiyojlarga yo'naltiriladi. Masalan, ekologik tozalash ishlari, innovatsion loyihalar, xayriya tadbirlari, xodimlar salomatligini mustahkamlash tadbirlari va boshqa ko'plab maqsadlar uchun tashkil qilinishi mumkin. Pul fondlarining iqtisodiy ahamiyati, eng avvalo, korxona moliyaviy barqarorligini ta'minlash, resurslar oqilona taqsimotini tashkil etish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, investitsiyaviy jozibadorlikni kuchaytirish, risklarni kamaytirish va umumiy iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Tashkil etilgan pul fondlari yordamida barcha zarur moliyaviy ehtiyojlar qoplanadi, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish bosqichlari bo'yicha barcha xarajatlar aniq va rejalashtirilgan ravishda amalga oshiriladi, bu esa resurslarning optimal taqsim edilishini ta'minlaydi. Bundan tashqari, pul fondlari korxonada byudjetlashtirish jarayonini takomillashtirish, moliyaviy intizomni kuchaytirish, barcha moliyaviy harakatlarni shaffof va aniq yuritish imkoniyatini beradi. Fondlarni to'g'ri boshqarish orqali nafaqat joriy moliyaviy ahvol, balki kelajakda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan risklardan sug'urtalash, har xil favqulodda vaziyatlarga oldindan tayyorgarlik ko'rish mumkin. Pul fondlarining iqtisodiy mohiyati, eng avvalo, korxona faoliyatining uzluksizligi va samaradorligini ta'minlash, korxona kapitali va pul oqimini rejali, maqsadli, samarali boshqarishda ko'zga tashlanadi. Pul fondlari orqali korxona barcha ehtiyoj va yo'nalishlar bo'yicha aniq byudjetlash, moliyaviy nazorat, tahlil va hisobot tizimini rivojlantira oladi. Natijada, korxonada moliyaviy barqarorlik, ishlab chiqarishning uzluksizligi, yuqori raqobatbardoshlik, investitsion jozibadorlik va iqtisodiy xavfsizlik ta'minlanadi. Shuningdek, pul fondlari ijtimoiy barqarorlik, xodimlar uchun munosib ish haqi va ijtimoiy himoya, innovatsion rivojlanish va texnologik modernizatsiya, ishlab chiqarish infrastrukturasini va bozorlarda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishga mustahkam zamin yaratadi. Zamonaviy korxonalar uchun pul fondlaridan oqilona foydalanish o'sish sur'atini tezlashtirish, samaradorlikni oshirish, potentsial resurslarni jalb etish va risklarni oldindan bashorat qilish uchun muhim vosita hisoblanadi [4].

Pul fondlari doirasida shakllantirilgan aniq moliyaviy siyosat korxonada samarali boshqaruv, moliyaviy mustahkamlik, barqaror daromad olish va rivojlanish strategiyasini to'g'ri belgilash, investitsion faoliyatga mas'uliyat bilan yondashish imkonini beradi. Korxonada barcha asosiy va yordamchi pul fondlari o'z vaqtida va aniq mezonlarga asosan shakllanganida, ularning har biri samarali ishlatilganida,

korxona nafaqat ichki bozorda, balki tashqi bozorlarda ham kuchli raqobatbardoshlik kasb etadi. Jamiyatimizda sariqlik, ehtiyotkorlik, rejalilik va nazorat korxonaning moliyaviy faoliyatini yuritishda ham, rivojlanishida ham muhim omil sanaladi. Pul mablag'larini muvofiqlashtirish, pul fondlarining to'g'ri taqsimoti, zamonaviy moliyaviy boshqaruv mexanizmlari nafaqat korxona, balki butun iqtisodiy tizim uchun muhim ahamiyatga ega. Pul fondlaridan oqilona va samarali foydalanish korxonaning kelajagini, uzluksiz rivojlanishini, ijtimoiy va iqtisodiy barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi [5].

Xulosa: Korxonada turli xil pul fondlarining shakllantirilishi va ulardan samarali foydalanish bugungi kundagi iqtisodiy sharoitda korxonaning barqaror ishlashi va rivojlanishining eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Bu fondlar nafaqat ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish jarayonining uzluksizligini ta'minlaydi, balki xodimlarni rag'batlantirish, ijtimoiy muammolarni bartaraf etish, moliyaviy risklarni kamaytirish, yangi investitsiyalar jalb qilish va korxona raqobatbardoshligini oshirishda ham beqiyos rol o'ynaydi. Maqsadli va oqilona shakllantiriladigan har bir pul fondi korxona iqtisodiy barqarorligi va samaradorligini oshirishda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Har bir rahbar va korxona moliya xizmati uchun pul fondlarining to'g'ri boshqarilishi bugun va kelajak uchun ishonchli moliyaviy poydevor yaratadi. Shu boisdan, bu jarayon o'z navbatida ilmiy asoslangan, puxta rejalashtirilgan va doimiy nazorat ostidagi faoliyatni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qurbonov A.A., Sobirov B.U. "Korxonalar moliyaviy menejmenti." – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.
2. Komilov M.Q., Islomov I.I. "Korxona iqtisodiyoti." – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
3. Xolboyev A.R., Tashpulatov T.A. "Moliyaviy menejment asoslari." – Toshkent: IQTISOD-FINANCE, 2020.
4. "O'zbekiston Respublikasida korxonalar moliyaviy faoliyati samaradorligini oshirish konsepsiyasi." – Toshkent, 2022.
5. Yakubov N.A. "Korxonada pul mablag'larini boshqarish." – Toshkent: Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 2018.
6. Karimov B.J. "Korxona iqtisodiyoti va menejmenti." – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2017.
7. Abdullayev A.I. "Korxona moliyasi nazariyasi va amaliyoti." – Toshkent: Innovatsiya, 2020.